

Date: 19th April-2026

O‘ZBEK RASMIY DIPLOMATIK DISKURSIDAGI TERMINLARNING
LEKSIK-SEMANTIK VA STRUKTUR XUSUSIYATLARI

Bobojonova Shaxnoza Yuldoshovna

PhD dotsent

shakhnoza.bobojonova@gmail.com

Baratova Risolat Rustamovna

Magistratura talabasi

Baratovarisolat728@gmail.com

MUHOKAMA

O‘zbek rasmiy diplomatik diskursi davlatning tashqi siyosiy faoliyati, xalqaro munosabatlar va global hamkorlik jarayonlarini ifodalovchi muhim kommunikativ maydon hisoblanadi. Mazkur diskursda qo‘llaniladigan terminlar nafaqat siyosiy-huquqiy mazmuni, balki milliy manfaatlar, suverenitet va diplomatik etikani ham aks ettiradi. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi faoliyati doirasida shakllanayotgan rasmiy nutq andozalari terminologik tizimning barqarorlashuviga xizmat qilmoqda. Rasmiy diplomatik diskurslarni leksik xususiyatlari tahlilini ko‘rib chiqadigan bo‘lsak. O‘zbek diplomatik terminologiyasining leksik qatlamida bir necha asosiy manbalarni kuzatadi. Misol uchun, Milliy qatlam – “hamkorlik”, “bitim”, “kelishuv”, “elchixonona”, “vakolatxonona” kabi so‘zlar.

Xalqaro o‘zlashmalar – asosan lotin, fransuz va ingliz tillaridan kirib kelgan “diplomatiya”, “ratifikatsiya”, “konsensus”, “memorandum” kabi birliklar.

Internatsional terminlar – global siyosiy-huquqiy maydonda umumiy qo‘llaniladigan birliklar. Masalan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Shanxay hamkorlik tashkiloti yoki Yevropa Ittifoqi kabi nomlar o‘zbek diplomatik matnlarida o‘zlashgan shaklda qo‘llaniladi va semantik jihatdan aniq, bir ma‘noli birlik sifatida xizmat qiladi.

Leksik-semantik jihatdan diplomatik terminlar quyidagi xususiyatlarga ega bo‘ladi.

Monosemantiklik – terminlarning asosan bitta aniq tushunchani ifodalashi (masalan, “akkreditatsiya”).

Emotsional neytrallik – baholovchi yoki ekspressiv bo‘yoqlardan xoli bo‘lishi.

Standartlashganlik – rasmiy hujjatlarda bir xil shaklda qo‘llanishi.

Konseptual aniqlik – xalqaro huquq normalariga mosligi.

Semantik maydon va funksional yo‘nalish¹²

Diplomatik terminlar semantik jihatdan bir necha guruhga ajratiladi:

Xalqaro huquq terminlari (“ratifikatsiya”, “protokol”, “deklaratsiya”)

Tashqi siyosat strategiyasi bilan bog‘liq birliklar (“strategik sheriklik”, “ko‘p tomonlama hamkorlik”) misol qilib keltirishimiz mumkin.¹³

¹² Shavkat Rahmatullayev. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: O‘qituvchi, 2006.

¹³ A.Nurmonov. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2010.

Date: 19th April-2026

Diplomatik maqom va martaba bildiruvchi terminlar (“Favqulodda va muxtor elchi”)

Masalan, “strategik sheriklik” termini ikki davlat o‘rtasidagi uzoq muddatli va institutsional hamkorlikni bildiradi hamda ko‘pincha davlat rahbarlari darajasidagi muzokaralar kontekstida qo‘llanadi. Bundan tashqari struktur jihatdan diplomatik terminlar quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi:

Sodda terminlar – “nota”, “bitim”, “elchi”.

Qo‘shma terminlar – “tashqi siyosat”, “xalqaro huquq”.

Murakkab termin birikmalari – “o‘zaro manfaatli hamkorlik”, “ikki tomonlama strategik sheriklik”.

Murakkab terminlar ko‘pincha aniqlovchi + aniqlanmish modelida quriladi. Bunda aniqlovchi komponent tushunchaning ko‘lamini toraytirib, semantik aniqlikni ta‘minlaydi. Shuningdek, ot + ot (izofali birikma), sifat + ot va ravish + fe‘l konstruktsiyalari keng qo‘llanadi.

Diplomatik diskursdagi terminlarning semantik xususiyatlari ham ya‘ni ma‘no jihatdan qanday qurilishi va tarjima jarayonida ishlatilishini ham ko‘rib chiqamiz.

Shuningdek o‘zbek rasmiy diplomatik diskursida terminlarning asosiy semantik xususiyatlari turli xildagi bog‘liqliklarni o‘z ichiga oladi. Ya‘ni bir ma‘nolilik va aniqlik, emotsional neytrallik, xalqaro xarakter, kontekstga bog‘liqliligi, evfemistik yumshatish, abstraktlik va huquqiy normativlikka asoslangan holda yuzaga keladi. Ushbu yuqorida keltirilga bo‘limlarni tahlilini ko‘rib o‘tamiz¹⁴.

Rasmiy diplomatik diskursda terminlar imkon qadar aniq va bir ma‘noli bo‘lishi kerak. Chunki xalqaro munosabatlarda noto‘g‘ri talqin mojaro keltirib chiqarishi mumkin.

Masalan: Ratifikatsiya – xalqaro shartnomani davlat tomonidan tasdiqlash deb keltirilsa, Akkreditatsiya – elchini rasmiy tan olish jarayoni, shuningdek, Kommyunike – muzokara yakuni bo‘yicha rasmiy bayonot

Bu terminlar kundalik nutqda deyarli boshqa ma‘noda ishlatilmaydi.

Neytrallik va bahosizlik (emotsional bo‘yoqsizlik): Diplomatik terminlar odatda emotsional-ekspressiv bo‘yoqsiz bo‘ladi. Ular hissiyot emas, balki huquqiy va siyosiy mazmuni ifodalaydi.

Oddiy nutqni ham ko‘rib o‘tamiz

“Keskin norozilik bildiramiz.”

Diplomatik diskurs:

“Chuqur tashvish bildiradi.”

Bu yerda semantik yumshatish (eufemizatsiya) kuzatiladi. Xalqaro xarakter va internatsionalizm: Ko‘plab diplomatik terminlar xalqaro kelib chiqishga ega bo‘lib, o‘zbek tiliga o‘zlashgan:¹⁵

Deklaratsiya

Konvensiya

¹⁴ Sh. Shoabdurahmonov va boshq. O‘zbek tili leksikologiyasi va frazeologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2012.

¹⁵ Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti. Diplomatiya asoslari. – Toshkent, 2015.

Date: 19th April-2026

Memorandum

Protokol

Masalan, United Nations hujjatlarida ishlatiladigan terminlar ko‘plab tillarda deyarli bir xil shaklda qo‘llanadi. Bu ularning semantik barqarorligini ta‘minlaydi.

Kontekstga bog‘liqlik-Ba‘zi terminlar diplomatik diskursda tor, maxsus ma‘noda ishlatiladi. Masalan: “Nota” — oddiy xat emas, balki davlatlar o‘rtasidagi rasmiy murojaat.

“Missiya” — vazifa emas, balki diplomatik vakolatxona ma‘nosini bildirishi mumkin. Demak, semantika kontekst asosida aniqlanadi.

Evfemistik (yumshatuvchi) semantika-Diplomatik diskursda salbiy yoki keskin mazmun ko‘pincha yumshatilgan shaklda beriladi:

“Harbiy aralashuv” o‘rniga — “tinchlikni tiklash operatsiyasi”

“Sanksiya” o‘rniga — “cheklov chorasi”

Bu semantik strategiya siyosiy keskinlikni kamaytirishga xizmat qiladi.¹⁶

Abstraktlik darajasi-Diplomatik terminlar ko‘pincha abstrakt tushunchalarni ifodalaydi:

“Suverenitet”

“Hududiy yaxlitlik”

“Strategik hamkorlik”

Ular konkret harakatdan ko‘ra siyosiy-huquqiy tamoyillarni anglatadi.

Shuningdek keying bosqich bu -Huquqiy aniqlik va normativlik

Rasmiy diplomatik diskursda terminlar huquqiy jihatdan qat‘iy belgilangan bo‘ladi.

Masalan, World Trade Organization doirasida ishlatiladigan terminlar maxsus huquqiy ma‘noga ega va aniq talqin qilinadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek rasmiy diplomatik diskursida qo‘llaniladigan terminlar til tizimining alohida, yuqori darajada me‘yorlashgan va standartlashgan qatlamini tashkil etadi. Ular davlatlararo siyosiy, iqtisodiy va huquqiy munosabatlarni ifodalashda aniqlik, ixchamlik va bir ma‘nolilikni ta‘minlashga xizmat qiladi. Diplomatik terminologiya o‘zbek tilining leksik boyligi, grammatik qurilishi va uslubiy imkoniyatlari asosida shakllanib, ayni paytda xalqaro diplomatik amaliyot ta‘sirida rivojlanib bormoqda.

Leksik-semantik jihatdan diplomatik terminlar quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

Aniqlik va bir ma‘nolilik (monosemiya) – Diplomatik matnlarda terminlar ko‘p ma‘nolilikdan xoli bo‘lishi, mazmuni ikki xil talqin qilish imkonini bermasligi kerak. Masalan, “nota”, “memorandum”, “ratifikatsiya”, “protokol” kabi birliklar muayyan diplomatik-huquqiy mazmunga ega.

Xalqaro xarakter – Diplomatik terminlarning muhim qismi xalqaro maydonda shakllangan bo‘lib, ko‘pincha lotin, fransuz va ingliz tillari orqali kirib kelgan. Bu jihat

¹⁶ G.Hidoyatov. Xalqaro huquq. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2018.

Date: 19th April-2026

diplomatik aloqalarning global tabiatini aks ettiradi. Masalan, “status-kvo”, “konsensus”, “akkreditatsiya” kabi terminlar ko‘plab tillarda o‘xshash shaklda qo‘llanadi.

Semantik barqarorlik – Diplomatik terminlar vaqt o‘tishi bilan keskin semantik o‘zgarishga uchramaydi. Ular normativ-huquqiy hujjatlar, xalqaro shartnomalar va rasmiy bayonotlarda mustahkamlangan ma’noda qo‘llanadi.

Rasmiylik va neytrallik – Diplomatik diskurs hissiy-ekspressiv birliklardan xoli bo‘lib, terminlar baholovchi emas, balki faktologik va normativ xarakterga ega bo‘ladi.

Struktur jihatdan esa diplomatik terminologiya quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi:

Oddiy (bir so‘zli) terminlar – Masalan, “elchi”, “konsul”, “bitim”, “deklaratsiya”.

Murakkab va qo‘shma terminlar – “favqulodda va muxtor elchi”, “xalqaro shartnoma”, “strategik hamkorlik”.

Terminologik birikmalar – Ko‘pincha aniqlovchi + aniqlanmish modeli asosida tuziladi: “o‘zaro manfaatli hamkorlik”, “ikki tomonlama muzokaralar”, “diplomatik vakolatxona”.

Qisqartmalar va abbreviaturalar – Diplomatik diskursda BMT (Birlashgan Millatlar Tashkiloti), SHHT (Shanxay hamkorlik tashkiloti), MDH (Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi) kabi xalqaro tashkilot nomlari keng qo‘llanadi. Bu birliklar matnning ixchamligi va tezkor idrokini ta‘minlaydi.

Shuningdek, o‘zbek diplomatik terminologiyasida milliy til imkoniyatlari va xalqaro andozalarning uyg‘unlashuvi kuzatiladi. Ba‘zi terminlar to‘liq o‘zbekchalashtirilgan bo‘lsa, ayrimlari transliteratsiya yoki kalkalash yo‘li bilan qabul qilingan. Bu jarayon tilning ochiqligi va zamonaviy xalqaro munosabatlarga moslashuvchanligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, o‘zbek rasmiy diplomatik diskursidagi terminlar:

normativlik va standartlashuvga asoslanadi;

leksik-semantik jihatdan aniq va barqarordir;

struktur jihatdan sodda va murakkab modellarda shakllanadi;

xalqaro diplomatik tajriba bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlanadi.

Mazkur terminologik tizim davlatlararo muloqot samaradorligini ta‘minlash, huquqiy aniqlikni mustahkamlash hamda O‘zbekistonning xalqaro maydondagi siyosiy nutq madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu bilan yanada diplomatik diskurslarda uchraydigan so‘zlar qatorini ko‘rishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR”

1.Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: O‘qituvchi, 2006.

(O‘zbek adabiy tilining leksik, semantik va grammatik xususiyatlari haqida nazariy asos beradi.)

2.Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2010.

Date: 19th April-2026

(Terminologiya, leksik-semantik tizim va til birliklarining struktur tahliliga doir ilmiy qarashlar yoritilgan.)

3.O‘zbek tili leksikologiyasi va frazeologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2012.

(Leksik qatlam, terminlar va ularning semantik xususiyatlari bo‘yicha manba.)

4.Diplomatiya asoslari. – Toshkent: Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti nashri, 2015.

(Diplomatik diskurs, rasmiy hujjatlar tili va diplomatik terminlar mazmuni haqida.)

5.Xalqaro huquq. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2018.

(Xalqaro-huquqiy terminlarning mazmuni va qo‘llanish doirasi haqida.)

6.Birlashgan Millatlar Tashkiloti. (1945). BMT Nizomi.

(Diplomatik va xalqaro-huquqiy terminlarning normativ manbasi sifatida muhim hujjat.)

